

mgr Monika Sobolewska
Wydział Filologiczny
Uniwersytet w Białymstoku

Autoreferat

Socjolekt strzelecki na tle polszczyzny ogólnej

Promotor: prof. dr hab. Urszula Sokólska

Promotor pomocniczy: dr Anetta Bogusława Strawińska

Recenzenci: prof. dr hab. Artur Rejter

dr hab. Jolanta Migdał, prof. UAM

Cel rozprawy i motywy wyboru problematyki badawczej

Od 16 lat zajmuję się strzelectwem sportowym. Swoją strzelecką przygodę rozpoczęłam jako zawodniczka. Teraz jestem sędzią i trenerką. Mimo że strzelectwo sportowe jest dziś konkurencją olimpijską, nie należy ono do dyscyplin popularnych, masowych czy modnych. Mam wrażenie, że ciągle jeszcze jest mało znane i słabo rozpoznawalne.

Jako osoba od lat związana i formalnie, i emocjonalnie z tą dyscypliną sportową bardzo długo nie zdawałam sobie sprawy z wyjątkowości sfery językowej typowej dla grupy, której członkiem byłam i jestem. Dopiero w trakcie studiów polonistycznych stopniowo uświadamiałam sobie, że w środowisku strzeleckim funkcjonują słowa i wyrażenia o wyrażnie ograniczonym zasięgu. Moja – kształtowana przez lata – indywidualna świadomość językowa umożliwiła mi dostrzeżenie jednostek językowych, które nie były rozumiane właściwie ani przez osoby niezwiązane z tym sportem, ani nawet przez osoby, które dopiero rozpoczynały swoją przygodę na strzelnicy. Poszukiwałam w związku z tym opracowań dotyczących leksyki, które mogłyby pomóc młodym adeptom strzelectwa zrozumieć sens i kontekstowe uwikłania poszczególnych słów występujących w języku strzelców sportowych. Niestety całościowego opracowania na rodzimym rynku wydawniczym nie znalazłam. Podjęłam zatem próbę stworzenia kompendium wiedzy niezbędnego do prawidłowego procesu komunikacji na strzelnicy.

Nadrzędnym celem rozprawy stało się przeanalizowanie języka strzelców sportowych i umiejscowienie go wśród odmian polszczyzny ogólnej. Jak już wcześniej sygnalizowałam, socjolekt strzelecki dotychczas nie był szczegółowo omawiany. Wszelkie dostępne opracowania ograniczają się wyłącznie do wyimkowych słowniczków zawierających trudniejsze pojęcia. Również liczba książek o samym strzelectwie jest niewielka, co więcej, ich autorzy ograniczają się głównie do zagadnień związanych z techniką skutecznego strzelania. Jedną z ważniejszych publikacji w tym zakresie jest książka Stanisława Toreckiego pt. *1000 słów o broni i balistyce*¹, ale powstała ona w 1977 roku i siłą rzeczy wiele straciła na swojej aktualności. Pozostałe słowniczki, nawet jeśli są nowsze, to wyjaśniają nie więcej niż kilkadziesiąt pojęć i często zawierają błędy interpretacyjne.

Środowisko, o języku którego zdecydowałam się napisać pracę, jest zróżnicowane zarówno pod względem płci, jak i wieku. By tę heterogeniczność ujawnić poddałam analizie wypowiedzi dużej grupy respondentów, w tym zawodników (dzieci od 5 roku życia, aż po osoby starsze, nawet do 80 roku życia), trenerów, sędziów oraz komentatorów. Nie ma najmniejszej wątpliwości, że ze względu na specyfikę komunikacyjną w zakresie leksyki i frazeologii oraz semantyki – możemy mówić o strzeleckim socjolekcie środowiskowo-zawodowym. Należy przy tym podkreślić, że jest to język, który ustawicznie ewoluuje, głównie pod wpływem niewiarygodnego wręcz (niespotykanego do tej pory) rozwoju nowych technologii. Wiele nazw wychodzi z użycia z powodu zaniku desygnatów. Doskonałym przykładem tego typu zjawiska są chociażby *lizaki*, na których jeszcze kilka lat temu zawieszano tarcze. Obecnie zastąpiły je automaty i elektroniczne systemy oceny tarcz, tzw. *SIUS-y*.

Badanie odmian socjolektalnych polszczyzny jest ważnym elementem opisu języka narodowego. Do tej pory przedmiot analizy lingwistycznej stanowiły zróżnicowane (różnorodne) socjolekty terytorialne i środowiskowe. Zainteresowaniem eksploratorów cieszyły się m.in.: socjolekt prawniczy², język szlachecki³, język aktorów⁴, więźniów⁵,

¹ S. Torecki, *1000 słów o broni i balistyce*, Wyd. II, Warszawa 1977 (dalej skrót: BiB).

² J. Grzelak, *Polski język prawa – w perspektywie glottodydaktycznej*, Poznań 2010 (dostęp: 9.08.2018: <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/352/1/Grzelak.pdf>).

³ W. Bryła, *Socjolekt szlachecki w „Pacholęciu hetmańskim” Wincentego Pola (rekonesans)*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza”, wolumin 22 (42), numer 1, s. 55-68.

⁴ E. Dulna-Rak, *Elementy socjolektu aktorskiego w języku Juliusza Osterwy* (dostęp: 8.08.2018: <http://www.grotowski.net/performer/performer-3/elementy-socjolektu-aktorskiego-w-jezyku-juliusza-osterwy>).

⁵ M. Karolczyk-Kordas, *Socjolekt więzienny*, Poznań 2016 (dostęp: 9.08.2018: <https://prezi.com/x-ycbmidji0a/socjolekt-wiezienny>).

żołnierzy⁶, hotelarzy⁷, lekarzy⁸, marynarzy⁹, żeglarzy¹⁰, parolotniarzy¹¹ trenerów i menedżerów¹², myśliwych¹³, uczniów i studentów¹⁴ oraz młodzieży¹⁵.

Również socjolekt sportowy zyskał aprobatę rodzimych lingwistów. Pisali o nim tacy czołowi krajowi badacze, jak: Bogusław Nowowiejski¹⁶, Jan Ożdżyński¹⁷ czy Władysław Lipoński¹⁸. Wśród dotychczas omówionych odmian socjolektów sportowych wymienić można związane między innymi z lekkoatletyką¹⁹, siatkówką²⁰, koszykówką²¹, a także – z mniej popularną – kulturystyką²². W obrębie socjolektu sportowego występują różne warianty, które ogólnie można podzielić na mówione

⁶ S. Kania, *Polska gwara żołnierska lat 1914-1939*, Zielona Góra 1978; A. Jankowska, *Miejsce języka wojskowego wśród odmian współczesnej polszczyzny*, „Obronność. Zeszyty Naukowe” 2(10)/2014.

⁷ J. Smół, *Profesjolekt hotelarski w mediach na przykładzie pisma menedżerów hoteli „Biznes Hotel”*, *Investigationes Linguisticae*, 2015, vol. XXXIII, s. 56-67.

⁸ B. Boniecka, *Język zawodowy, żargon czy po prostu potoczność (na przykładzie wypowiedzi lekarzy i pacjentów)*, „Poradnik Językowy”, 4/2013, s. 52-60; A. Suchodolska, [Hanna Sukhadolskaya], *Słownictwo środowiskowe polskich kardiologów i kardiochirurgów — analiza semantyczna i słowotwórcza*, „Poradnik Językowy”, 3/2014, s. 61-70.

⁹ E. Kołodziejek, *O gwarze marynarzy i subkulturze marynarskiej*, „Socjolingwistyka”, 9, 1990, nr 9, s. 129-139; E. Kołodziejek, *Gwara środowiskowa marynarzy na tle subkultury marynarskiej*, Szczecin 1994; E. Kołodziejek, *Gwara marynarska – język środowiska czy język subkultury?*, „Język a Kultura”, t. 10; *Język subkultur*, pod red. J. Anusiewicza, B. Sicińskiego, Wrocław 1994, s. 171-181.

¹⁰ A. Sors, *Sposoby określania ruchu łodzi w socjolekcie żeglarskim*, „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań 2012, s. 119-129 (dostęp: 9.08.2018: <http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/1838/11.pdf>).

¹¹ B. Pędzich, *Jak powstaje socjolekt?: studium słownictwa parolotniarzy*, Warszawa 2012.

¹² J. Kuć, *Nowe profesjolektalne słownictwo polskie (na przykładzie języka zawodowego menedżerów i trenerów)*, s. 366-376 (dostęp: 8.08.2018: https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak_2/s_ubor/34.pdf).

¹³ O języku łowieckim pisano już pod koniec XIX wieku; zob. J. Dunin-Borkowski, *O polskim języku łowieckim i o świecie łowieckim*, Wiedeń 1838; także: S. Hoppe, *Polski język łowiecki: podręcznik dla myśliwych*, Warszawa 1980.

¹⁴ Między innymi: D. Dziadosz, *Charakterystyka leksykalno-słowotwórcza socjolektu studentów uczelni szczecińskich i petersburskich w ujęciu konfrontatywnym*, Kraków 2006.

¹⁵ D. Simonides, *Współczesny folklor słowny dzieci i nastolatków*, Wrocław-Warszawa 1976.

¹⁶ B. Nowowiejski, *Polskie słownictwo sportowe w świetle słowników XX wieku*, „Prace Filologiczne” LVIII, 2010, s. 283-298; B. Nowowiejski, *Zróżnicowanie polskiej leksyki sportowej (między specjalistyczną terminologią a słownictwem potocznym i środowiskowym)*, [w:] *Poznańskie spotkania językoznawcze*, t. 28, pod red. A. Piotrowicz, M. Witaszek-Samborskiej, K. Skibskiego, Poznań 2014, s. 109-124; B. Nowowiejski, *Niektóre językowe skutki feminizacji sportu*, [w:] *Norma językowa w aspekcie teoretycznym i pragmatycznym*, pod red. A. Piotrowicz, M. Witaszek-Samborskiej, K. Skibskiego, Poznań 2011, s. 161-172.

¹⁷ J. Ożdżyński, *Polskie współczesne słownictwo sportowe*, Wrocław 1970; J. Ożdżyński, *Mówione warianty wypowiedzi w środowisku sportowym*, Wrocław 1979.

¹⁸ W. Lipoński, *Humanistyczna encyklopedia sportu*, Warszawa 1987.

¹⁹ W. Lipoński, *O języku ludzi uprawiających sport na przykładzie lekkoatletów*, „Językoznawca” 16-17, s. 130-135.

²⁰ W. Kochmańska, *Sądy, komentarze, dyskusje – o funkcji słowa w bloku transmisji meczu siatkarskiego (studium przypadku)*, [w:] *Sport w ponowoczesności*, pod red. D. Mańkowskiego i W. Woźniaka, Gdańsk 2019, s. 114-123.

²¹ J. A. Sarna, *Socjolekt polskich koszykarek*, „Artes Humanae”, Vol. 2, 2017, s. 95-116.

²² Język kulturystów omówił T. Piekot w książce: *Język w grupie społecznej wprowadzenie do badań socjolektów*, Wałbrzych 2008 (dostęp 10.07.2018: http://www.dbc.wroc.pl/Content/21026/piekot_jezyk_w_grupie.pdf).

i pisane, oraz na odmiany środowiskowo-profesjonalne, naukowo-zawodowe i środowiskowo-dziennikarskie. Stąd też tak istotne w badaniu przywoływanego socjolektu okazały się (wykorzystane przeze mnie) słowniki, leksykony oraz encyklopedie, i to zarówno w wersjach tradycyjnych (papierowych), jak i elektronicznych (na portalach internetowych).

Metody i narzędzia badawcze

Materiał, który zebrałam, zasadniczo można podzielić na cztery grupy. Pierwszą z nich stanowią nagrania audio powstałe podczas zajęć strzeleckich prowadzonych przez różnych trenerów na strzelnicy, a także zarejestrowane podczas szkoleń i wykładów dla trenerów oraz w czasie promocji klas sportowych o profilu strzeleckim. Zgromadzone źródła obejmują dwa lata (od marca 2015 do marca 2017), a łączny czas trwania wszystkich nagrań wynosi ok. 60 godzin. Drugi rodzaj zapisów poddanych analizie to nagrania wideo pochodzące ze strzeleckich finałów Igrzysk Olimpijskich w Rio de Janeiro w 2016 roku. Transkrybowane materiały są bardzo bogate i obejmują ok. 32 tysiące leksemów. Z kolei trzecią kategorię źródeł materiałowych poddanych eksploracji tworzy, czy raczej wypełnia analiza wyników 180 ankiet dotyczących stereotypu strzelca w polszczyźnie. Respondenci otrzymali do wypełnienia składającą się z 7 pytań ankietę. Ankieta przeprowadzona została w trzech grupach: uczniowie jednego z białostockich liceów, dorośli mieszkańcy Podlasia i dorośli mieszkańcy innych województw. Podział respondentów na trzy grupy miał na celu sprawdzenie, czy stereotyp strzelca sportowego różni się ze względu na wiek respondentów oraz region ich zamieszkania. Ostatni typ źródeł stanowi materiał wyekscerpowany z tekstów pisanych, to znaczy pozyskany z książek i opracowań dotyczących strzelectwa sportowego (w tym również źródeł archiwalnych znajdujących się w zbiorach Biblioteki Narodowej), a także oficjalnych regulaminów obowiązujących w strzelectwie sportowym.

W pracy zastosowałam różnorodne metody badań. Jedną z nich była przeprowadzona przeze mnie ankieta. Drugą zastosowaną techniką badań naukowych stała się obserwacja uczestnicząca. Dzięki wykorzystaniu tej metody zebrany materiał pochodzi z bezpośrednich rozmów między użytkownikami socjolektu. Metodę wspomagającą stanowiły niestandardyzowane wywiady bezpośrednie proste, tzw. wywiady swobodne.

Budowa pracy

Zgodnie z obowiązującym w nauce polskiej kanonem konstruowania prac naukowych swoją rozprawę rozpoczęłam od opisu przedmiotu badań oraz ustalenia celów. Następnie przedstawiłam założenia metodologiczne pracy. Wyjaśniłam terminy, którymi posługuję się w rozprawie, takie jak *język ogólny*, *język środowiskowy* i *żargon* oraz *socjolekt*. Przedstawiłam – korzystając z opracowań Stanisława Grabiasa oraz Kazimierza Ożoga – klasyfikację socjolektów oraz umiejscowiłam wśród nich żargon strzelecki. Omówiłam również, za Aleksandrem Wilkoniem, warunki występowania języków środowiskowych. Następnie scharakteryzowałam materiał badawczy, sposoby jego zbierania oraz badaną grupę zawodową. W dalszej części skupiłam się na stanie studiów nad odmianami zawodowymi i środowiskowymi polszczyzny oraz socjolektem sportowym. Przywołałam najważniejsze prace językoznawcze z nimi związane.

W *Rozdziale I* podjęłam próbę klasyfikacji semantyczno-strukturalnej nazw z zakresu strzelectwa sportowego i wyodrębniłam następujące grupy i podgrupy:

1. Nazwy strzelców sportowych i innych osób związanych ze strzelectwem:

1.1. Nazwy odnoszące się do kategorii wiekowych: *junior*, *junior młodszy*, *maluchy*, *młodzieżowiec*, *młodzieżówka*, *młodzik*, *senior*, *weteran*, *żuczki*;

1.2. Nazwy mające związek z funkcjami pełnionymi podczas treningów i zawodów: *asystent sędziego głównego osi*, *delegat techniczny*, *instruktor*, *jury d'Appeal*, *jury ds. protestów w finałach*, *jury kontroli wyposażenia*, *jury RTS*, *jury zawodów*, *kierownik biura obliczeń*, *kierownik tarczowni*, *kołcz*, *leśne dziadki*, *prezenter*, *magazynier*, *prowadzący strzelanie*, *przewodniczący komisji RTS*, *sędzia biura obliczeń*, *sędzia główny*, *sędzia główny osi (10, 25, 50 metrów)* in. *sędzia główny strzelań* oraz *Chef Range Officer*, *sędzia pomocniczy*, *sędzia sekcji kontroli*, *sędzia stanowiskowy* in. *Range Officer*, *sędzia tarczowni*, *sędzia tarczowy*, *sędzia techniczny EST*, *sędzia kandydat*, *trener*;

1.3. Nazwy osób ze względu na rodzaj używanej broni: *karabinier/karabiniarz*, *pistolectiara*, *pistolectiarka*, *pistolectiarz*, *pedek*, *pederasta* ‘osoba strzelająca z pistoletu dowolnego’;

1.4. Nazwy osób ze względu na rodzaj celu lub konkurencji, w której się strzela bądź z uwagi na przynależność do klubu: *rzutkarz*, *dzik*, *dzikarz*, *szybkostrzelec*, *kalibrowicz*;

1.5. Nazwy związane z osobami strzelającymi: *finalista, rekordzista, sportowiec, strzelec, zawodnik*;

1.6. Przewiska: *Abdul, Mauerka, Sadam, Śrutek, Dzik, General, Goldi, Śrutowa, Wiedźma, Zuchy*.

W kolejnej części tego rozdziału przeanalizowałam nazwy broni sportowej z uwzględnieniem perspektywy diachronicznej. Znalazły się tu:

2. Nazwy broni:

2.1. Nazwy uogólniające wskazujące typ broni (nazwy gatunkowe): *pistolet, karabin, strzelba*;

2.2. Nazwy broni utworzone od nazw własnych:

2.2.1. Nazwy broni utworzone w wyniku apelatywizacji od nazwisk konstruktorów: *anschutz, beretta, pistolet Makarowa, margolin, morini, TT (tetetka)*;

2.2.2. Nazwy broni utworzone od nazw firm: *aeron, bleiker, FWB (efwube), hammerli, IZH (Iż), łucznik, glock, pardini, steyr, TAU, walther, winchester*;

2.2.3. Nazwy utworzone w wyniku transnimizacji od imion: *Waldek, Wally*;

2.3. Nazwy i określenia broni związane z jej cechami, takimi jak:

2.3.1. Długość lufy: *broń długa, broń krótka*;

2.3.2. Rodzaj lufy: *broń gładkolufowa, broń gwintowana*;

2.3.3. Ilość amunicji: *broń jednostrzałowa, broń powtarzalna, broń samopowtarzalna*;

2.3.4. Model: *LG300XT, LP10, LP10E, LP50, P99, 2000, 8002, 9003*

2.3.5. Mechanizm działania: *boczny zapłon, centralny zapłon, palny, pneumatyczny, śrutowy*;

2.3.6. Kaliber: *4,5 mm, 5,6 mm, 7,62-9 mm, do 12, małokalibrowa, dużego kalibru*;

2.3.7. Typy broni określane za pomocą skrótowców: *kbks, Kpn, Ksp, Kdw, Ppn, Pdw, Psp, Pst, Psz, Pcz*;

2.4. Inne: *hanelka, SM, TOZ-35, URAL 2*.

3. W dalszej kolejności omówiłam części broni, niezbędne elementy wyposażenia strzelnicy i strzelca oraz nazwy miejsc:

3.1. Nazwy części broni: *baskila, bezpiecznik, blenda, blokada spustu, bolec, bombiczka, butla, celownik, celownik przeziernikowy, celownik strzelecki, celownik szczerbinkowy, chwyt pistoletowy, ciężarek, cyngiel, czerwona kropka, dzióbek, gruszka, gumka, gwint, iglica, języczek, język spustowy, kolba, komora naboju,*

kurek, lufa, łoże, magazynek, mechanizm spustowy, muszka, oring, osłona muszki, ostroga, pazur wyciągu, podwyższenie, policzek, półka, prześwit, przeziernik, przyrządy celownicze, rękojeść, spust, stopka, szczyrbinka, tuba, uszczelka, wajcha, zaczep, zamek;

3.2. Elementy wyposażenia: *automat, Ballistol, biały ekran, bliźniak, cel, Disag, EST, dywanik, futerał, gaz, gimbus, gwiazdka, halogen, imbus, kabura, kalibromierz, kiwak, krzyżak, kulochwył, linia ognia, luneta, obrotnica, podpórka, pokrowiec, powietrze, prawidło, prostownik, prowadnica, przesłona, przykrywka, pudełko do kontroli, pudełko, puszka, reduktor ciśnienia, rolka, rzutek, SCATT, SIUS, skrzynka, statyw, stojak, styropian, szczoteczka, śrubokręt, tarcza, tarcza pierścieniowa, tarczociąg, transporter tarcz, trumna, walizka, wałek, wskaźnik bezpieczeństwa, wycior, zaklejka, znacznik, żyłka;*

3.3. Nazwy miejsc: *herbaciarnia, laboratorium, magazyn broni, pokój obliczeń, pokój trenerski, przedpole, stanowisko, stend, strzelnica, tarczownia, zakrystia.*

Rozdział II oparłam na nagraniach audio pochodzących z treningów, zawodów i szkoleń. Zastosowanie tego typu strategii umożliwiło mi swobodne usytuowanie socjolektu strzeleckiego w obrębie szeroko rozumianych relacji międzyludzkich. Na wstępie przeanalizowałam relacje trenerów i sędziów pomiędzy sobą w czasie treningów i zawodów. Później przedstawiłam jednostronne porozumiewanie się sędziów z zawodnikami, które w dużej mierze oparte jest na komendach będących utartymi konstrukcjami składniowymi. Szerzej opisałam relację komunikacyjną trener – strzelec, która jest zależna między innymi od stopnia znajomości instruktora i strzelca oraz od wieku obojga. Ważny jest także poziom zaawansowania strzeleckiego uczącego się. Od tych czynników trenerzy uzależniają dobór słownictwa, użycie zdrobnień oraz terminów specjalistycznych. Zwróciłam również uwagę na rodziców, którzy przyprowadzają swoje pociechy na treningi i z reguły uczestniczą w zajęciach jako bierni obserwatorzy, a tylko wyjątkowo zadają pytania dotyczące procesu szkolenia. Uzupełnieniem tej części rozdziału są zabawy słowne typowe dla środowiska strzeleckiego oraz jednostkowych interakcji komunikacyjnych. W części końcowej rozdziału scharakteryzowałam sposoby porozumiewania się zawodników między sobą. Znalazły się tu zarówno wypowiedzi strzelców skierowane do innych zawodników, jak i żarty związane ze strzelaniem. W podsumowaniu zwróciłam uwagę na błędy

i żartobliwe wykolejenia językowe występujące w wypowiedziach osób zajmujących się strzelectwem.

W *Rozdziale III* przedstawiłam wyniki badań ankietowych dotyczących stereotypu strzelca w polszczyźnie. Zadałam respondentom następujące pytania: 1. „Z czym lub kim kojarzy się Panu(i) strzelec?”; 2. „Kim według Pana(i) strzelec może być z zawodu?”; 3. „Jakie według Pana(i) strzelec powinien posiadać cechy psychiczne/ co go charakteryzuje?”; 4. „Jakie według Pana(i) strzelec powinien posiadać cechy fizyczne/ jak wygląda?”; 5. „Jak według Pana(i) zachowuje się/ powinien zachowywać się strzelec?”; 6. „Jaki jest według Pana(i) stereotyp strzelca?”; 7. „Jakie zna Pan(i) związki frazeologiczne, powiedzenia lub przysłowia zawierające słowo: *strzelać*, *strzelec*, *broń*, *karabin* lub *pistolet*?”. Ankiety przeprowadziłam w 3 grupach: w pierwszej z nich znaleźli się uczniowie szkoły średniej, w drugiej – dorośli mieszkańcy Podlasia, a w trzeciej – mieszkańcy innych województw. Wszystkie odpowiedzi zestawiałam w tabelach, które miały ułatwić zobrazowanie wyników.

Na podstawie odpowiedzi respondentów dotyczących stereotypu strzelca można stwierdzić, że stereotyp ten w oglądzie społecznym nie jest ani uniwersalny, ani też w pełni jednolity czy też jednoznacznie waloryzowany. Dla większości strzelec jest to przede wszystkim mężczyzna, z jednej strony – *opanowany*, *spokojny* i *skupiony sportowiec*, z drugiej zaś – *agresywny* i *niebezpieczny morderca*. Niestety, w świadomości respondentów wyraźnie dominuje obraz drugi. Pośród powiedzeń oraz związków frazeologicznych związanych ze słowami *strzelec*, *strzelać* i *kula* najczęściej wymieniano przysłowie: *człowiek strzela, Pan Bóg kule nosi*, sporadycznie pojawiały się odpowiedzi takie jak: *uczeń bez jedyńki to jak żołnierz bez karabinu czy trafić w dziesiątkę*.

W *Rozdziale IV* przedstawiłam socjolekt strzelecki w kontekście komentarza telewizyjnego. Swoje rozważania rozpocząłam od wyjaśnienia pojęć takich, jak: *komentarz telewizyjny*, *relacja* i *sprawozdanie*. Przedstawiłam tło badawcze oraz poglądy różnych badaczy na ten temat.

W wyodrębnionych w tej części pracy podrozdziałach omówiłam kolejno historię strzelectwa na Igrzyskach Olimpijskich i przeanalizowałam komentarz telewizyjny z finałów strzeleckich zarejestrowanych podczas Igrzysk Olimpijskich w Rio de Janeiro w 2016 roku. Swoją uwagę skupiłam na strukturze wypowiedzi komentatorów, także zakresie wykorzystanego przez nich słownictwa oraz środków stylistycznych, zarówno tych zestandaryzowanych, jak silnie zindywidualizowanych.

Zwróciłam uwagę m.in. na frekwencję badanych nazw, neologizmy, określenia feminatywne, leksykalne elementy waloryzujące oraz metafory i porównania. Najczęściej pojawiającymi się wyrazami są *strzał* i *strzelić*, co nie powinno dziwić, gdyż terminy te są naturalnym, nieodzownym wręcz składnikiem zasobu leksykalnego omawianego środowiska. Często występują też liczebniki określające wartość strzału oraz przymiotniki i przysłówki wartościujące ujemnie bądź dodatnio zarówno wydarzenia, jak i osoby uczestniczące w rozgrywkach.

W wypowiedziach komentatora pojawiło się kilkadziesiąt metafor (np.: *falowanie emocji; kipieć jak wulkan; nerwy ze stali; spłonąć jak bibułka; stać jak skała; strzelecka samba; zasypiać na stojąco*) oddających emocje panujące na strzelnicy. Ukazaniu uczuć strzelców, trenerów i kibiców (w pewnym sensie też komentatora) sprzyja niewątpliwie słownictwo emotywno-waloryzujące (np.: emocje mogą być: *gwarantowane, ogromne, olbrzymie, spore, większe, wielkie*; atmosfera może być: *emocjonująca, nerwowa*; zawodnik z kolei: *niewzruszony, rozemocjonowany, skoncentrowany, uśmiechnięty, zadowolony, zdenerwowany*; trener: *maksymalnie zadowolony, spokojny, uśmiechnięty* {czasami ta charakterystyka może być niejednoznaczna, odbierana jedynie kontekstowo, np. – *mina trenera mówi wszystko*}; strzał: *bezbłędny, genialny, kapitalny, fatalny, nieudany, słaby*). W analizowanym materiale komentatorskim występują częste powtórzenia i zmiany wątku, które są charakterystyczne dla polszczyzny mówionej. Zdarzają się również błędy językowe wynikające z emocji oraz zawrotnego niekiedy tempa komentarza, ale usterki te – z reguły – nie są istotne dla właściwego zrozumienia przekazu.

W *Rozdziale V* przedstawiłam socjolekt strzelecki w kontekście innych odmian funkcjonalnych polszczyzny, takich jak socjolekt łowiecki, socjolekt łuczniczy czy też slang młodzieżowy. Przeanalizowałam słowniki każdej z wyżej wymienionych odmian współczesnej polszczyzny i porównałam znaczenia występujących w nich terminów ze słownictwem strzeleckim. Podzieliłam leksemy na takie, które w stosunku do występujących w słowniku strzelców mają: inne znaczenie (np.: *dublet, dzikarz*), zawężone znaczenie (np.: *luneta, podpórka, śrut*), różnią się nacechowaniem (np.: *suchy strzał, wrzucanie strzałów*) lub mają tożsame znaczenie (np.: *chronograf, dominujące oko, postawa*).

W zakończeniu opisałam podobieństwa i różnice między socjolektem strzeleckim a polszczyzną ogólną i innymi socjolektami oraz wskazałam dalsze kierunki badań.

Podsumowanie

Socjolekt strzelecki to odmiana polszczyzny charakterystyczna dla grupy jej użytkowników związanych ze strzelectwem sportowym.

1. W relacji do języka ogólnego stanowi nową odmianę środowiskową, pozostającą ciągle jeszcze poza orbitą zainteresowań lingwistów. Blisko mu do socjolektu łowieckiego i łuczniczego, ponieważ we wszystkich wspomnianych w tym miejscu odmianach polszczyzny występuje sporo pojęć związanych z budową broni, techniką strzelania oraz prawami fizyki. Drobiazgowo eksploracje jednostek wyekscerpowanych z tych socjolektów utwierdziły mnie w przekonaniu, że niektóre terminy – pomimo zbieżności brzmieniowej – mają całkowicie odmienne znaczenie (np.: *fajki*, *gruszka*) Czasami z kolei ich zakresy semantyczne pokrywają się w niewielkim stopniu (np.: *metryka*, *stanowisko*).

2. Najwięcej cech wspólnych strzelecka odmiana socjolektalna wykazuje z językiem wojskowym, z którego się wywodzi. Niektóre komendy są jednakowe (np.: *ładuj*, *rozładuj*). Używa się tych samych nazw części broni (np.: *kolba*, *magazynek*) oraz postaw strzeleckich (np.: *leżąca*, *klęcząca*). Z upływem czasu można jednak zauważyć oddalanie się socjolektu strzelców sportowych od żargonu wojskowego, co oczywiście ma związek z dynamicznie zmieniającą się specyfiką życia sportowego i życia ludzi związanych z wojskiem oraz z rozwojem balistyki.

3. Socjolekt strzelecki charakteryzuje bogata leksyka związana z nazwami broni oraz ich części, a także sprzętu używanego podczas treningów i zawodów:

3.1. Nazwy zapożyczone pochodzą głównie z języka angielskiego. Są to zapożyczenia-cytaty bądź kalki językowe, np.: *dublet* ‘przypadkowe oddanie dwóch strzałów równocześnie’, *hit* ‘trafienie’, *stend* ‘strzelnica do strzelań śrutowych albo myśliwska’, *wskaźnik (flaga) bezpieczeństwa* ‘kawałek plastiku zabezpieczający przed przypadkowym oddaniem strzału’. Wśród wyrazów zapożyczonych znalazły się również nazwy konkurencji strzeleckich, takie jak: *trap* i *skeet* oraz nazwy własne, np.: *Ballistol*, *Disag* ‘urządzenie elektroniczne służące do sprawdzania wartości przestrzeliny’, *SCATT*;

3.2. Neologizmy, np.: *am*, *amo* ‘amunicja’, *kalibromierz* ‘urządzenie służące do oceny tarcz’, *kulochwyt* ‘wyposażenie strzelnicy (zwane też kulolapem) do zatrzymywania pocisków’, *obrotnica* ‘urządzenie do obracania tarcz’, *pneumatyk*,

in. *pneumat* ‘broń pneumatyczna’, *tarczociąg* ‘urządzenie do przewijania lub transportowania tarcz’;

3.3. Neosemantyzmy, jak choćby: *bonanza* ‘nieoficjalna nazwa jednej z konkurencji strzeleckich’, *gruszka* ‘zaczep do karabinu’, *trumna* ‘plastikowy pokrowiec’, *laboratorium* ‘strzelnica na której nie ma wiatru i panują warunki określone przez strzelców jako idealne’, *pederasta* ‘osoba strzelająca z pistoletu dowolnego’, *zakrystia* ‘żart. małe pomieszczenie znajdujące się na zapleczu; tu – palarnia’;

3.4. Archaizmy i wyrazy przestarzałe, np.: leksemy *flinta*, *fuzja* oraz *guldynka* ‘strzelba myśliwska’ oznaczane są w słownikach z kwalifikatorem *dawny*. Obecnie coraz rzadziej używa się też wyrażenia *karabinek sportowy* ‘karabinek przystosowany do strzelania nabojami małokalibrowymi (5,6 mm) z tzw. bocznym zapłonem’. Przez strzelców uznawane jest ono za przestarzałe (zastępuje je określenie *karabin sportowy*);

3.5. Potoczmy i wyrazy środowiskowe, np.: *bezpiecznik* ‘urządzenie w broni palnej zabezpieczające przed mimowolnym oddaniem strzału’, *blenda* ‘system szkieł umożliwiający optymalne widzenie podczas strzelania’, *ostroga* ‘część broni opierana o bark’, *podwyższenie* ‘element umieszczony pod przyrządami celowniczymi służący podniesieniu tychże; ułatwia celowanie’, *policzek* ‘część kolby karabinu przystosowana do opierania policzka podczas celowania’, *zaczep* ‘metalowa część mocowana do szyny karabinu, pozwalająca na umocowanie pasa strzeleckiego do strzelania postawy leżącej i klęczącej’. Potoczmy, takie jak: *spluwa*, *gnat*, *giwera* łączą socjolekt strzelecki ze slangiem młodzieżowym. Jednak należy podkreślić, że według strzelców są to wyrazy potoczne i nie używa się ich w oficjalnych kontaktach;

3.6. Przymiotniki nabierające znaczenia rzeczownikowego, np.: *centralna*, *wewnętrzna* ‘dziesiątka znajdująca się w samym środku tarczy’;

3.7. Frazeologizmy, np.: *być w białym* ‘strzelać w białą, słabo punktowaną część tarczy’, *pozbyć się strzału* ‘oddać strzał bez odpowiedniego przygotowania’, *przykleić muszkę* ‘celować niedokładnie’, *strzelać jak maszyna* ‘strzelać powtarzalnie, celnie’, *trafiać w czarne* ‘trafiać w środkową część tarczy’;

3.8. Z punktu widzenia normy ogólnopolskiej zastosowane w socjolekcie strzeleckim metafory, terminologiczne neosemantyzmy oraz wszelkiego typu elipsy mogą – pozaśrodkowo – powodować pewne nieдомówienia i komplikacje komunikacyjne, potrącające niekiedy o groteskę, np.: *wypnij się* ‘odepnij pas od karabinu’, *wsadź gruszkę do trumny* ‘schowaj zaczep do futerału’.

4. Socjolekt strzelecki występuje głównie w formie mówionej. Stąd jego dominującą cechą jest skrótowość, a w rozmowach rówieśniczych i kontaktach nieoficjalnych – duża familiarność:

4.1. Nazwy konkurencji strzeleckich oznaczane są za pomocą skrótowców (np.: *Ppn 40, Psp 30+30, Psz 2x30*);

4.2. Różnego typu polecenia, komentarze środowiskowe, wielowyrazowe nazwy czynności wykonywanych na strzelnicy przyjmują postać równoważników zdań, zarówno zgodnych, jak i niezgodnych z normą ogólnopolską (np.: *strzelać egzamin, podkręcić karabin, ciągnąć po spuście, walić po spuście, wytrzymać po strzale*). Niektóre komendy ograniczają się wyłącznie do jednego słowa, bądź to czasownika w formie rozkaznika (np.: *ładuj, rozładuj*) bądź rzeczownika wskazującego czynność, z reguły momentalną (np.: *start, stop, uwaga*). Wiąże się to z zachowaniem bezpieczeństwa i możliwością szybkiej reakcji w sytuacji zagrożenia.

4.3. Typowe dla socjolektu strzeleckiego są utarte konstrukcje składniowe czy wielokrotne powtórzenia tych samych komend, co ma sprzyjać nie tylko łatwiejszemu zapamiętywaniu poszczególnych czynności, ale również – co niesłychanie ważne, może nawet najważniejsze – kształtowaniu odpowiedzialności i ostrożności w posługiwaniu się bronią

Wskazanie dalszych kierunków badań

Socjolekt strzelecki stanowi przestrzeń badawczą stosunkowo nową. W porównaniu do innych odmian środowiskowo-zawodowych jest nadal słabo spenetrowany. Słownictwo używane przez zawodników, sędziów i trenerów zajmujących się strzelectwem sportowym może być trudne i niezrozumiałe dla osób niezwiązanych z tym środowiskiem. W związku z obserwowanym dziś rosnącym zainteresowaniem problematyką proobronną w kraju, wydanie słownika terminologii strzeleckiej stanowiłoby realną pomoc w zrozumieniu tego socjolektu, zarówno dla początkujących, jak i zaawansowanych strzelców. Zróznicowanie języka strzelców ze względu na region (które na tym etapie badań wydaje się być niemal zerowe) wymaga dalszych analiz. Cenne – z mojej perspektywy – może okazać się także porównanie socjolektów strzeleckich w różnych językach.

Monika Sobolewska